

KUTATÁSOK NEMZETKÖZI HÁTTÉREN

FARAGÓ KLÁRA

professor emeritus, volt tanszékvezető , ELTE PPK

Örömmel tölt el, hogy osztályrészemül jutott az a megtisztelő feladat, hogy Hunyady György kutatási tevékenységét, annak nemzetközi háttérét bemutassam-méltassam. Hunyady Györgynek (valamint Pataki Ferencnek) köszönhetem azt, hogy a szociálpszichológia felé orientálódtam. A '60-as évek második fele az a korszak, amikor a szociálpszichológia hazai meghonosítása éppen csak elkezdődött, miközben a nyugati országokban már éppen az ún. válságkorszakához közeledett. Hunyady ebben a meghonosítási folyamatban úttörő szerepet játszott. Hunyadyt idézem: „Az ELTE Pszichológiai Tanszék vezetője, Kardos Lajos – mint akadémiai intézeti pályakezdőt – ... megtisztelt azzal, hogy elsőként hirdethettem speciális kollégiumot ebből az éppen csak körvonalazódó, általam sohasem tanult stúdiumból. Visszatekintve elég homályosnak találom ennek a kurzusnak mind a tartalmát, mind az oktatási formáját, de az úttörő vállalkozás akkori aktualitását mi sem bizonyítja jobban, mint hogy mindezen gondolati és verbális homály ellenére több reményteljes fiatalember vette fel és látogatta epizodikusan ezt a foglalkozást.” Én magam egyike voltam ezeknek a fiatalembereknek, és – minthogy az egyetem elvégzése után akadémiai intézeti gyakornok let-

tem magam is, később pedig az egyetemen ismét munkatársak lettünk – nyomon követhetem nemcsak a meghonosítás, de a szárba szökkenés és a kivirágzás folyamatát is.

Mielőtt e folyamat egymásra épülő állomásainál elidéznék, szeretném Hunyady György kutatói habitusát röviden jellemezni. Erre azért merek vállalkozni, mert pregnáns, eredeti, következetes és karakterisztikus kutatói habitussal bíró személyiséget méltatok. Korán kialakult, és mindvégig konokul követett orientációjában a pszichológia mellett a történettudomány is jelentős hangsúlyt kapott, s ez a kettős érdeklődés rányomta bélyegét későbbi szemléletére, témaválasztására. A mérleget a pszichológia művelésének irányába annak empirikus lehetőségei billentették, ahol nemcsak tények utólagos értelmezésére, hanem bizonyító adatok tudatos gyűjtésére, elméletek tesztelésére is mód nyílik. A pszichológia mint empirikus társadalomtudomány foglalkoztatja Hunyadyt, ugyanakkor – ellentétben sok pályatársával, akik partikuláris és leegyszerűsítő tények vagy részgazságokat megragadó elméletek vizsgálatában ragadtak le (innen származott a korábban említett válság is) – rá mindig is jellemző volt az életszerű, a társadalmi kérdéseket előhozó

kérdések feltevése, az empirikus tényanyag alkotó értelmezése és az eredmények visszailllesztése a társadalmi és politikai környezetbe úgy, hogy az karakterisztikus üzenetet hordozott a hallani akaró fülek számára. Írásaiból nemcsak ráismerünk a minket körülvevő társadalmi valóságra, hanem originális magyarázatokat kapunk e valóságot alakító azon folyamatokra, amelyek a valóságra való emberi reflexiók meghatározó erejéből származnak.

De térjünk vissza a Hunyadynak oly kedves történeti szálhoz, az alkotói pálya ívének megrajzolásához. Az évtizedekre hibernált honi pszichológia szociálpszichológiai hagyományában Mérei Ferenc munkássága nyomán a csoportban tevékenykedő személyek között lezajló dinamika témája jelentette a tájékozódási pontot. A Pszichológiai Intézet szociálpszichológiát intézményesítő osztályán Pataki Ferencsel együtt nagy lendülettel dolgozott a szociálpszichológiai megközelítés újraillesztésén. Az ő kutatási eredményeiket foglalta össze az az első mérvadó munka, amely a *Csoportkohézió* címet viselte. Hunyady ebbe az alapvetően csoportdinamikai és szociometriai témaválasztásba is furfangosan becsempészte már az őt érdeklő témát, a nézetek befolyásoló szerepét firtató kérdéskört azzal, hogy a szociometriai szerkezet és a látens ideológiai szerkezet összefüggéseit vizsgálta. Ezzel egyúttal alkotó módon kezdeményezte az akkoriban a nemzetközi szakirodalomban aktuális, nagy hévvel kutatott attitűd és benyomásszerveződés témájának hazai meghonosítását.

Az attitűd témája felkeltette a közvélemény megismerésében igen érdekelt Tömegkommunikációs Kutatóközpont érdeklődését. Ebben a közegben az általa létrehozott Alkalmazott Szociálpszichológiai Osztály keretében folytathatta azt a kutatási vonalat, amelyet már szakdolgozóként, később kis-

doktori és kandidátusi értekezésében kezdeményezett: a nemzet–osztály–fejlődés kérdéskörének folyamatában szemlélt alakulását. A nézetek strukturális felépítését most mint a közvélemény nemzetfelfogását ragadta meg empirikusan. A szocialista hazafiság elnevezést viselő kutatási téma címében megfelelt a megrendelők akkori kívánalmainak, a témaválasztás mégis felvetette annak lehetőségét, hogy a nagy mintán és behatóan folyó intenzív vizsgálatok a sematikus ideológiákkal nem éppen megegyező eredményeket produkálhatnak. Ez kiegészült az újabb kori történelem felfogásának kutatásával. Az ún. „családtörténet-vizsgálatban” a ’70-es évek elején Trianon értékelésére is sor került, miközben ezt a témát a történészek ekkor még kényszerűen agyonhallgatták.

Pályáját az ELTE-n folytatta. A szociálpszichológia oktatásának-kutatásának intézményesítése önmagában cél volt számára. Ebben a folyamatban a kezdetektől fogva részt vehettem. A tanszékünkön kidolgozott tantárgyi struktúrát fogadta el az összes honi egyetem, az általa gondos szelekcióval kiválasztott, szerkesztett és megírt tankönyvek és kötetek sorozata gondoskodik arról, hogy a szociálpszichológia történeti bemutatása a tudományterület mélyebb megértését eredményezze, a legújabb jelentős irányok képviselőinek megismertetése pedig az értő naprakész tájékozódást segítse. Ennek a törekvésnek egyik jelentős első fejezete a *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába*. A szerző megemlíti a könyvhöz írt előszavában, hogy a saját tanulmányaiból szerkesztett kötet összeállításában nagy szerepet játszott az, hogy az 1981–82-es tanévet az Egyesült Államokban, Santa Barbarában töltötte, ahol szociálpszichológia-történeti kurzust tartott doktórandszok számára. Az amerikai egyetem gazdag anyagot tartalmazó könyvtárában tájékozódva kirajzolódtak előtte a szakterület

jellegzetes irányvonalai, kötetében jogos büszkeséggel mutatta fel a szakterület nemzetközi trendjében jelentkező főbb állomások történeti és paradigmabeli párhuzamait a magyarországi meghonosítás során keletkezett saját elméleti, illetve empirikus kutatásaival. Ezt a törekvést folytatta a 2006-ban megjelent *A szociálpszichológia történeti olvasata* című tanulmánykötetben, melyben az 1998 után írott tanulmányok sorakoznak egybeszerkesztve: a szociálpszichológia történetének és a történelem nézetrendszerekben történő megjelenítésének feldolgozása vezeti.

Mivel érdeklődésében a személypercepció és a nemzetfelfogás, valamint az egyéni nézetrendszerek alakulását befolyásoló kognitív stílus gondolata értelemszerűen összekapcsolódott a sztereotípiák kérdéskörével, amerikai útja során azokkal a szociálpszichológusokkal vette fel a kapcsolatot, akik a sztereotípiák témájában voltak érdekeltek, és a kognitív felfogás jegyében meg is újították a sztereotípiafelfogást. Ekkor ismerte meg McGuire professzort is, akinek történeti szemléletét, komplex gondolkodását, elméletalkotó erejét, lényeglátását igen nagyra értékelte. Ha volt Hunyadynak szakmai példaképe, az bizonyosan McGuire professzor volt, akihez annak élete végéig szoros szakmai és baráti szálak fűzték. Hunyady három szakaszt fedez fel a sztereotípiák kutatásában. Az első szakaszban a sztereotípiák fogalma szoros összekapcsolódott az előítélet kérdéssel, a sztereotípiák tartalmának vizsgálatakor a társadalmi-etnikai csoportokról az adott kultúra tagjaiban kialakított túláltalánosított és hamis képet próbálták megragadni a kutatók. A *social cognition* képviselői, akikkel Hunyady a '80-as években találkozott, az információfeldolgozási paradigma keretében kutatták a társakról és csoportokról érkező információk kognitív szerveződésének mecha-

nizmusait, amelyben újra, új értelemmel kapott helyt a sémaként, forgatókönyvként fel-fogott sztereotípiák.

A sztereotípiákra ekkor már úgy tekintettek, mint nem pusztán elnagyolt és igazságtalan túláltalánosításra, hanem hasznos funkcióval rendelkező megismerési mechanizmusra, ami nélkülözhetetlen, mivel a kategóriák, sémák és forgatókönyvek formájában megjelenő általánosítások támpontot adnak az egyénnek ahhoz, hogy eligazodjék az őt körülvevő bonyolult és átláthatatlan valóságban, jelentéssel ruházva fel a maga egyediségében vonatkoztatási keret nélkül lebegő, nehezen értelmezhető világot. Susan Fiske-vel és David Hamiltonnal, a kognitív szociálpszichológia élenjáró kutatóival azóta is élő szakmai kapcsolatokat ápol. Az akkori trend szerint az érdeklődés nem a nézetek tartalmára, sokkal inkább a szerveződés mechanizmusainak, szabályainak feltárására irányult, a sztereotípiáknak sem a tartalmát, hanem létrejöttük kognitív működési mechanizmusokban tetten érhető feltételeit keresték. Meg kell jegyeznünk azt, hogy az attitűd iránti érdeklődésnek az ilyen szerkezetformai kérdések felé való fordulására nyugodt, keveset változó történeti, gazdasági feltételek között kerül sor. Ugyanakkor a nyugodt korszakokban is felbukkannak új és változásban lévő, a társadalmat állásfoglalásra készítő témák, s ezekre a kérdésekre (a nézetek tartalmára) ilyenkor is rávetül a figyelem fénycsóvjája. Példa erre Eagly a nemekkel, Fiske és munkatársai a hierarchikus viszonyokkal kapcsolatban kezdeményezett kutatásai. Hunyady a kognitív szempontot gyümölcsözően kamatoztatta tudományos megközelítésmódjában, őt magát azonban továbbra is a sztereotípiák tartalma, szerkezete, viszonyai és rendszere érdekelte. Érdeklődésének megtermékenyítő táptalaja volt a Kelet-Európában elfojtva ugyan, de a felszíni lát-

szatnyugalom alatt lassan, de egyre erőteljesebben forrongó elégedetlenség, a nemhivatalos fórumokon megfogalmazódott változtatás szándéka. A kelet-európai ideologikus tartalmakat hordozó nézetek és nézetrendszer megismerése egzotikus csemegét ígért az amerikai szakmai közönség számára, ezért a sztereotípiáról írt monográfiájának angol nyelvű változata *Stereotypes during the decline and fall of communism* címen megjelent a Routledge kiadó sorozatában.

Hunyady nemcsak annak a kihívásnak próbált megfelelni, hogy megtudja, hogyan is gondolkodnak a hivatalos ideológia jármába szorított emberek itt, Kelet-Európában, de felismerte azt is, hogy a sztereotípiák tartalmának folyamatában történő megismerésével, és főleg az egyes sztereotípiák egymásra hatásának, együttjárásának rendszerszerű vizsgálatával rávilágíthatunk arra, ahogy ezek a sztereotípiarendszerek leképezik, és egyúttal konstruktívan alakítják is a társadalomképet. Az ő szavaival élve a sztereotípi tartalmi kutatásaként kapott mozaikdarabokból felépíthetjük a társadalomban érvényt szerzett ideológiák és nézetek rendszerét. Kutatássorozatával azóta is rendíthetetlenül jár a nézetrendszerek feltárásának útján, az ismétlődő, de új, aktuális elemekkel bővülő vizsgálatok az idői trendet is kirajzolják. Elmondhatjuk, hogy Hunyadynak az a felismerése, hogy a sztereotípi tartalmi kutatásából kirajzolható a társadalom által vallott nézetrendszer és ideológia, megelőzte a korát. A kelet-európai térség felbomlásával és az Európai Unió megalakulásával (európai identitás) a nézetrendszerek tartalma és tartalmi szerveződése és az ideologikus rendszerek iránti érdeklődés új lendületet kapott a nyugati szociálpszichológusok körében is.

A társadalom az ideológiáit, az egymással összekapaszkodó egymásra ható nézeteit nem

szenvtelenül, egykedvű és tárgyyszerű vélemények formájában fogalmazza meg. Ezek a vélemények tükrözik a társadalom érzelmeit, hangulatát, közérzetét. A közérzet következménye is és eredője is a társadalmi változásoknak. E közérzet véleményekben tükröződő jellemzéséhez elég motívumot szolgáltatott a rendszerváltással történő, máig sem lezárt átalakulás viharos folyamata Magyarországon. A szociálpszichológia főáramát máig is meghatározó amerikai szociálpszichológiában ehhez az érdeklődéshez hozzájárult az, hogy az érzelmeik kérdése ismét előtérbe került, sőt el is foglalta az információfeldolgozás által birtokolt első helyet. Példaképpen említeném a társadalmi kérdésekre fogékonyak bizonyult John Jostot, aki a rendszerigazolás gondolatát fogalmazta meg és bontotta ki, annak okait keresve, hogy a rendszer kárvallottjai miért is osztrják és támogatják a kedvező helyzetű csoportok ideologikus nézeteit, felismerte, hogy a sztereotípiarendszerek vizsgálata releváns az ő nézőpontjából is.

Magyarországon a 21. században a rendszerváltással kapcsolatos optimista várakozások szertefoszlottak, a társadalmi közérzet pesszimizmusba és elégedetlenségbe fordult. Hunyady érzékenyen reagál ezekre a változásokra. *A társadalmi közérzet hullámverése* címmel 2010-ben megjelent könyve az érzelmeiket középpontba állítva a társadalmi közérzet hangulatváltozásait ragadja meg közérthető és olvasmányos stílusban. Célja a politikai és gazdasági változások következtében kialakuló érzelmvilág változásainak ismétlődő vizsgálatokban történő nyomon követése. A könyvben ráismerünk, de egyúttal jobban is megértjük a minket körülvevő társadalmi atmoszféra mibenlétét. Az érzelmi értékelő tartalmak feltárásával, és ezen nézetek rendezett mintázatának felrajzolásával képet kapunk arról, hogy a közérzet alapvető

mutatója, az elégedettség hiánya hogyan függ össze a társadalmi igazságtalanság érzetével, a kontraszelekció élményével, az értékek erodálódásával, a bizalmatlansággal és a kilátástalanság érzésével. Fontos összefüggésre világít rá ez a mű azzal a gondolattal, hogy a közérzet alakulásának előzménye is, következménye is a múlttal való szembenézés. Az elégedetlenség teremtette hangulatban a múltfelfogás átértelmeződik, nosztalgikus vagy önfelmentő színben jelennek meg a múlt nem éppen dicső korszakai.

A szociálpszichológia hazai meghonosítása nem ért véget az első évek termékeként megjelent szociálpszichológiai válogatással, a *Magyar Pszichológiai Szemlé*ben közölt, a pszichológia és a társadalomtudományok kapcsolatát bemutató annotált bibliográfiával vagy a korábban említett kötetekkel. A szociálpszichológia emblematikus alakjainak, hangadóinak (Heider, Festinger, McGuire, Zajonc, Fiske és Hamilton), a jelen és jövő prominens irányait meghatározó kutatók (Banaji, Jost, Sidanius, Bargh, Kruglanski) munkáit bemutató kötetek a tudományterületen való

széles körű tájékozódást szolgálják. Hunyady kitűnő előszavai kijelölik a művekbe foglalt eszmék és elgondolások tudománytörténeti helyét és szerepét, miközben színesen megjelenítik a szerzők egyéniségét, kapcsolatrendszerüket, egyéni vívódásaikat, sikereiket és kudarcaikat. Társadalomtudományi érdeklődése azonban nem merül ki a pszichológia és a szociológia átfedő érdekkörének vizsgálatában, az utóbbi években könyveiben és írásaiban megkeresi a szociálpszichológia más, fontos területeivel is a kapcsolódási pontokat, a politika és történelem mellett a nevelés, gazdaság, valamint a jog pszichológiai elemzését kínálja tanítványainak és olvasóinak egyaránt.

Mivel a tudomány mai állása a földi paradicsom eljövételét nem valószínűsíti, a társadalmi közérzet és az ideológiák újabb és újabb hullámverését jóslhatjuk. Ezért azzal biztathatjuk magunkat, hogy Hunyady György e soha véget nem érő feladat marasztaló kihívásának a későbbiekben sem fog tudni soha ellenállni. Ehhez a viszontagságos feladathoz sok sikert kívánok.